Greetings from TUG*

Christina Thiele

June 9, 1993

This is the 5th anniversary of the Nederlandstalige TeX Gebruikersgroep, better known to me as 'the NTG'.

'History' sounds so ... dramatic

Five years, in some ways, seems like such a short time, when we think of it as 'history'. And yet, when you live through each moment of it, five years seems like such a long time. So much has happened, so many things have appeared and disappeared, have changed, have been talked about but never appeared ...

But no matter how long or short 'five years' may seem, it is a good point at which to stop for a moment, look back at how things began, and also look forward to areas where things can continue to evolve.

Your chairman, Kees van der Laan (who has so kindly agreed to read these few words of greeting from me, and from TUG), will be presenting the details of just this sort of historical review of the past, and potential view of the future. I do not need to repeat what he has to say — and indeed, it is not for me to describe the NTG to the NTG! But I have seen his text, and it is indeed impressive what the NTG has done for and with its members over the years.

Instead, in my role as president of another user group, the TeX Users Group, which is now in its 14th year, I would like to simply convey our congratulations to your user group, your board, and your members, on your 5th year, your 'lustrum', and express our hopes that we shall continue to see the type of co-operation and support which has characterised the relationship between TUG and NTG for these past years.

When TUG was 5 years old, I was not a member! TUG, at age 5, had settled into its routine of an annual meeting in the summer, and a journal called *TUGboat*. It had members around the world, although most were in North America — well, let's face it: in the United States. And as TeX spread, membership numbers went up everywhere, and eventually national or language-specific user groups were needed to deal with the specific concerns of TeX users. Enter the NTG, amongst others.

And here you are, five years down the road, with two meetings per year as *your* routine, with the MAPs issues coming out twice a year, and a membership which is healthy and active and dynamic. Each year there are NTG members who present papers at TUG meetings; each issue of TUGboat, it seems, has some NTG representation. The exchange has indeed been going on for many years.

The 'Future' sounds so intimidating

All of our efforts, our work, our knowledge, our energies, are focussed on TeX: that it continues to exist is of vital importance and interest to us all.

Challenges which face TUG are also those which face all user groups: the question of where TeX will lead us in the next several years, as new programs are developed, many with TeX or TeX-like elements behind more user-friendly front ends. What TeX has been doing and has allowed us, as users, to do for many years, is now slowly becoming possible in other software. Where will pure TeX be in the future? Will we still be able to use it? What will happen to us?

In short, the same questions which anyone asks, when they stop to think of their position in society today. What will happen to us, to our knowledge and skills, to our means of making a living?

We know that TeX has been portable and stable since 1982, more or less. We know that our files from many years ago will still work today. We know that our skills and expertise can only grow and expand and deepen every year that we use TeX. But still ... there are the doubts, the concerns, when we hear talk of LaTeX3, of NTS, of entirely new operating systems like Windows NT. Where will TeX fit into all of this? Will *we* still fit into all of this?

One could raise many more questions, more uncertainties, more doubts. And we could argue ourselves into a corner, incapable of action, afraid to move forward, fearful of being forced to switch to some other program. Caught like a rabbit in the lights of a car at night.

But that's not useful. Not productive. And not really the sense I have of the TeX community's behaviour patterns ;-) We don't tend to sit still!

*This text to be read by Kees van der Laan, on my behalf, at the 5th anniversary meeting of the Dutch-speaking TeX User Group meeting, June 10th, 1993.

We must encourage those who are passionately concerned with these future directions. We must support improvements and changes which do not hinder or go against the main guiding principles behind TEX: that it be portable, and that it produce beautiful documents.

And for everyone else involved with TEX — users like us — we must continue to improve our own skills, our own knowledge in the use of TEX, in order to be proud producers of these beautiful documents.

Because it is not TEX alone which will do this. No program will produce beautiful documents all by itself. It is the *users* of those programs who produce beautiful documents. TEX is merely a tool — an extraordinary tool, certainly — but we are the craftsmen who must learn to use it to its full potential.

And to accomplish that, we have no time to sit in corners, to stand frozen in the lights of a car at night. We have work to do!

User groups are the future

Our user groups can help in teaching us how to refine our use, show us ways of improving our knowledge and skills. Our user groups are there to bind TEX users together, to bring them into contact with these better methods and improved skills.

And it is our users who are ultimately the source of that information: the user group is merely the means by which that information can be distributed widely and thoroughly.

And that is our challenge as user groups: to be the highway for this information interchange. To provide the means by which those with wide-ranging knowledge and skills can pass their expertise along to others. And to provide the means by which all of us, as users, can learn to adapt to, and benefit from, the changes and refinements which those who do development work are labouring over so intensely.

The near future

I hope that many of you will be able to come to Aston in July, to attend our user group's annual meeting. For those who cannot, there will be NTG members who will bring back reports and comments on what they find, and what they have seen and learned. And thus, the exchange will continue between our user groups.

I wish you good luck and prosperity in your next 5-year cycle, and many years beyond that.

With kind regards,

Christina Thiele
President, TEX Users Group

NTG's Lustrum

Kees van der Laan

Augustus 1993

Abstract

NTG's youth in context is depicted, with a wink to the future.

Congratulations

First of all I like to express my congratulations to the board and membership for what we have accomplished together, and for the help given to each other. I also like to thank TUG and other LUGs for their cooperation and support. Thank you all!

Introduction

I'll walk through NTG's history lane, paying attention to the TeX activities of us Dutchies and to the highlights of our friends elsewhere. At the end I'll ponder aloud about the directions Electronic Publishing, and more remotely Information Technology, might take, and the role of TeX in this. This paper illustrates one of TeX's greatest virtues, its stability, if we take its quality and its availability on every conceivable platform for granted. Most of the material has been reused from the earlier paper One year NTG. I chose to start from that paper because it is easier to grasp the evolution from the activities envisioned some 5 years ago augmented with those which joined us on our way.

Notations. A dagger, †, is used to denote activities which have stopped.

1 Why still NTG?

Paging through the MAPS issues 1–10 clearly witnesses what we have attained. The contributions from us Dutchies are growing in number and quality. Moreover, good work from elsewhere is redistributed. Nevertheless, it is not perfect of yet, but NTG has grown up, has become a mature user group. The first year can be characterized as 'Getting started', the second as 'Getting organized', with from the third year onward we face the problem of 'Warranting continuity.' We enjoyed a steady rise of the number of memberships, more than we expected, three times more.

Apparently there is a need for NTG. Moreover, we still need to exchange information and to assist each other with the intricacies of Electronic Publishing—if not for knowing what goodies are available, where, and how to use these at best—as can be seen from the traffic on the tex-nl network.

1.1 Name

NTG still sounds good to me, especially the abbreviated form, because it is so easily changed into for example New TeXnology Group. Actually the name has been changed once. At Karlsruhe Johannes Braams and I changed the name from Nederlandse TeX Gebruikersgroep into Nederlandstalige TeX Gebruikersgroep, that is Dutch TeX Users Group into Dutch language-oriented TeX Users Group.

1.2 Life-line

The important life-line of NTG has been the willingness of the members to share their experience and knowledge and to communicate with each other. Another issue is respect, mutual respect. We had our difficulties here when entering netland. It is a general truth that email is a great virtue but, one has to know each other, read through the lines, otherwise it will become a real pain in the neck. I'm happy to state that we matured in the use of the net too,[1] a lot of tolerance and respect! A conditio sine qua non for a volunteer-based organisation, and therefore keep it that way.

I like to think of NTG's meetings as happenings—with the MAPS reporting after—followed up and extended by discussion via the (email) network.

2 Aim NTG

The aim is formulated in our bylaws. Loosely speaking it comes down to the following.
Short term: To facilitate the use of TeX and related products.
Long term: To promote electronic publishing.

3 Board

The composition of the board has proven to be stable, in view of (and despite) the gradual reelections. All members have passed elections. The current board consists of Kees van der Laan (chair), Gerard van Nes

[1] In the early days we had our 'priests and vicars,' who gospeled what to do.

(secretary; ECN), Johannes Braams (treasurer; PTT, Neher Lab), Jos Winnink (CPB), and Erik Frambach (RUG, Econometrics department). We also have a Belgian commissionar, Philip Vanoverbeke, informal for the time being.

An important aim was to keep the (organizational) overhead as low as possible, without becoming an anargy-like group, which TUG was in its younger days. That we have succeeded in that so well can be demonstrated by the meetings where the organizational part has been modest, and can be distilled from the contents of the MAPS. At most some 5% is devoted to organizational matters. Of course, we had our minutes, reports from working groups, the budgets, the year reports as well as the trip reports accounting for what was going on elsewhere. Next to the printouts of the membership database, the subscription list of the listserver, the contents of the fileserver, the reviews and the TEXnical articles.

Another success was the timeliness way of working. In a volunteer-based organisation much frustration can be suppressed by just starting well ahead of time. So that people can more easily plan things, in harmony with their busy and overcrowded agenda. Early in our existence a formal group was formed, minutes were taken seriously, and the fileserver and listserver were there form the beginning. The meetings are scheduled well-ahead, at least a year. The pace of the meetings is fine too: not too frequent nor too infrequent. The dates earn some critics now and then.[2]

The well-ahead planning of the meetings facilitates also the scouting for speakers, and contributions for MAPS, at the TUG and EuroTEX meetings.

Email is indispendable for the board's functioning. We never had a formal board meeting. All was done by phone meetings supported by email. This way of working requires a high discipline, well-preparedness, and a mandate style of working. It turned out to be very efficient and effective.[3] To prevent the contacts becoming a bit loose, we decided to have an informal dinner after each meeting, together with the speakers and open for the members to join. It has grown out into a nice tradition.

Furthermore, we are rather realistic and pragmatic. Well aware of the energy it all takes. There is a flavour of professionalism in that we try to do things 'right, once and internationally.' Let us say we are Dutchies.

4 Membership benefits

The benefits envisioned 5 years ago were

- Help of colleagues (awareness via membership database; once a year the members receive several prints of the membership database sorted on the keys: member names, hardware, drivers/peripherals. The primary key is the membership number. The database is handled via dBASE.)
- Joint activities (e.g. working groups)
- Meetings (2 per year) with the well-known MAPS afterwards
- NTG-days† (1 per year with courses along the same lines as EuroTEX and TUG meetings, aimed at members as well as nonmembers)
- TUG-like courses
- Use of listserver TeX-NL, and other T/LUG listservers (anonymous help)
- Use of fileserver TeX-NL, and other TEX servers (sharing of styles and macros etc.)
- Floppy service (for those deprived from e-mail access)
- Cooperation with TUG and other LUGs, duo membership, and reduced fee TUG annual meetings

More recent are

- Low-budget courses[4]
- MAPS Specials
- PD MS-DOS set (starter and complete set)
- Bulletin Board Service
- Cooperation with Wiskundig Genootschap, CWI, AMS, and in general scientific societies
- NTG's shop (MAPS (specials), PD ware, ...)

5 Membership issues

At the moment we enjoy some 220 members, of which ≈35 institutions. Profit and nonprofit companies subscribe along with private persons.[5] The due has been unaltered since the beginning of NTG.[6] We have insisted and agreed upon joint memberships with TUG!

6 Activities

Happily not all activities have been started and fulfilled by the board. Some very good activities have been done out there, to surprise friends and colleagues with their result to share.

- Board (organizational)
  to coordinate, stimulate, initiate, create, organize,

[2] Alas, it is impossible to account for everybody's wishes.

[3] Efficiency in time and money. Phone meetings lasted an hour and costed some Fl 175,– each. A face-to-face meeting will take a day, and cost some Fl 350,–.

[4] After having built up the financial reserve we considered it useful to invest in people, and offer courses without a financial threshold. Nevertheless, we pay our teachers the usual salary. Because the RUG offered hospitality and because some applicants became member after the course, we even gained some money via this low-budget approach. Another beneficial side-effect of paying the teachers well is, that it stimulates them to bring their courseware out.

[5] Special rates for students.

[6] The first 'Getting started' year was for free.

...
to maintain membership database
to supply information (provide minutes of meetings, prints of membership database, references to TEX related publications, ...)
to ensure meetings twice a year
to organize courses now and then
to ensure TeX-NL listserver and fileserver
to handle financial matters (once a year (financial) plans and treasurer's report must be agreed upon)
to explore and maintain contacts (DANTE, GUTenberg, 'Nordic'TUG, TUG, ukTEXug,..., the Mid and Eastern European Groups ...; scientific societies, ...)

- Working groups
  Function: centre of know-how, starting point for development
- Editorial board/team for MAPS (and specials) composition and production
- Maintenance of TeX-NL fileserver
  to take care of contents
  to update index
  to guard for (minimal) documentation
  to guard for time-stamps
  to guard for version indication
  to synchronize with other servers, ...
- Individual
  publications (books)
  answering questions via TEX-NL
  various submissions to fileserver(s), TUGboat, TUG 'xx, EuroTEX 'xx, MAPS, ...
  cooperation in international projects/committees (TUGboat editorial team, various committees, lxiii,...)
  facilities (floppy service, fileserver, bulletin board, 4TEX, ...)
- Help via listserver TEX-NL.

7 Working groups

The idea is good. In practice much of the work has been done by individuals, however. For historic reasons I have supplied the following list.

- Education (courses (NTG-days, RC-RUG, THE, TAJ, Insights & Hindsights ...); courseware: MAPS '92 Special)
- Guidelines for authors†
- Evaluation of products (PC sets)
- Fonts
- Drivers, printers, previewers, POSTSCRIPT
- Photosetters (Who? What price and service? Quality?)
- PC's (PD set MS-DOS, PD set Atari, Amiga, Macintosh)
- Organization NTG-days†[7]
- Pictures and TEX[8]
- SGML-TEX
- Local and/or installation guides†
- Aspects specific for the Dutch language (National sty-files, hyphenation patterns)
- Communication (TeX-NL listserver and fileserver)
- TEX3.1415..., Metafont2.7...(in general new developments: lxiii, NTS, ...)

Apart from the above we enjoyed more and more the fruits of the editorial team.

When we started with the working groups my expectation was that only 50% would be effective. Looking back I'm happy to state that I underestimated that. Compare the list of highlights with the list of WGs, and one can't but arrive at the conclusion that the WGs played their role.

8 History

I like to distinguish the pre-historic phase of TEX—before NTG existed, ahummm—from the historic phase, and the recent history. The former is not dealt with here, however interesting it might be.

It is nearly impossible to account for the past. Always something will be forgotten or classified as unimportant, doing injustice to somebody.

Universities introduced in the Netherlands the use of (La)TEX. At the moment (La)TEX's use is a minor stream compared with Wordperfect, for which SURF has agreed upon a national licence.

TUG's first generation of people can be characterized as the 'implementers.' They ported TEX to every conceivable platform, not to mention the various successful PCs (TEXtures, PC/μ-TEX, the PD emTEX). NTG still enjoys its first generation of people.

1986	Request CVDUR about status EP
jan 87	Gerards'[9] TEX-rapport
	TEXtures, PC/μ-TEX appear
april 88	KNUB (Dutch AAP) initiated SGML-Holland
june 88	RC-RUG and ENR initiative to start NTG
	1st NTG meeting at Groningen (RUG)
july 88	EuroTEX '88 meeting at Exeter
sept 88	Looking for sharing experience: ukTUG, DANTE
fall 88	NTG made itself known to the World
	NTG's public listserver and fileserver
nov 88	2nd NTG meeting at Petten (ECN)
	Beebe's driver family appears

[7] Superseded by EuroTEXs!
[8] Via encapsulated POSTSCRIPT and via the TEXniques treated in 'When TEX and METAFONT work together.'
[9] Not to confuse with Gerard van Nes.

may 89	3rd NTG meeting at Leidschendam (PTT) European delegates meet at GUTenberg meeting (Paris)[10]
june 89	1st open NTG meeting at Utrecht (RUU)
aug 89	TUG '89: Ten Years of TEX and Metafont, at Stanford Chair persons national/language groups vice-presidents of TUG Aston, Heidelberg fileservers emerge lxiii dawns
sept 89	EuroTEX '89 meeting at Karlsruhe
oct 89	DANTE, ukTUG meetings
nov 89	DANTE's Komödie appears 4th NTG meeting at Tilburg (KUB)
early 90	Knuth stopped development of TEX and METAFONT 2nd open (joint SGML-)NTG meeting at Groningen (RUG) AmS-TEX, AmS-LATEX, LAmSTEX appear NTG TUG-like courses emTEX dawns

9 Recent history

I like to characterize the LUGs and TUG after Stanford '89 as the second generation of TEXies. This second generation pays more attention to descriptive mark up issues, and to the non computer science based user. Especially the creation of realistic document preparation workbenches (ASTEX, 4TEX,...)

In the world outside the Word*whatever* and desktop publishing credos came into existence, backed by the affordable PCs and (laser) printers.

The biggest achievements of TUG and the LUGs are their publications: TUGboat as scholarly journal for computer(TEX)-assisted typesetting, next to GUTenberg cahiers, Die TEXnische Komödie, Baskerville, TEXline, MAPS, Czech bulletin, GUST bulletin, ...

Since '89 the Europeans have become more involved: Schöpf and Mittelbach; LUGS and TUG cooperation, especially TTN creation as international newsletter; rise of user groups in Mid and Eastern Europe; PD emTEX. Special for the Europeans (and to a lesser extend for the Canadians) are the multi-lingual issues, with Babel a significant contribution to lxiii.

Knuth finished and froze TEX and Metafont! Some projects emerged: TUGlib, lxiii, BiBTEX, ...

The biggest contribution of the 2nd generation TEXies are the listservers and fileservers with the wealth of formats and macros, next to the formats and macros proper of course. Equally important have been the experiments with the use of (La)TEX coupled to POSTSCRIPT.

spring 90	5th NTG meeting at Nijmegen (KUN) NTG formalized, gradual elections RUU's fileserver in the air
summer 90	EuroTEX '90 and Euro-Summit at Cork TUG '90 at TEXas DC font tables
fall 90	6th NTG meeting at Utrecht (DEC) ukTUG's Baskerville appears
spring 91	7th NTG meeting at Amsterdam (ESP) NTG cooperates with CWI and Wiskundig Genootschap
summer 91	TUG '91 at Boston Encapsulated POSTSCRIPT & TEX Malcolm Clark resigns as (TUG) European coordinator[11]
fall 91	EuroTEX '91 at Paris 8th NTG meeting—Fun with TEX—at Eindhoven (TUE) TTN appears AsTEX appears
spring 92	9th NTG meeting—Scientific publishing with TEX—at Amsterdam (CWI) Advanced TEX course: Insights & Hindsights (low-budget!) Start of NTS by DANTE
summer 92	TUG '92 at Portland TUE's server in the air TEXMaG stopped, TEXHaX changed home basis and hiccups Jones' index appears
fall 92	EuroTEX '92 at Prague (lxiii in progress) 10th NTG meeting—The future of (La)TEX—at Meppel (Boom Pers) Vens' Obelix server in the air 4TEX appears
spring 93	11th NTG meeting—From font to book—at De Bilt (KNMI) NTG's BBS NTG's shop (NTG's PR set, Revised Courseware, PC Set) Various other LUGs meet GUST bulletin appears Complete TUGboat set at RUG Greenwade's CTAN emerges

[10] The incentive for European cooperation due to Bernard Gaulle. I had on my agenda: T/LUG cooperation especially keeping each other informed via making each LUG (secretary) a member of the other, and discuss the cooperation with respect to fileservers, European bulletin, reciprocal memberships. Bernard pushed forward with warranting European TEX meetings, and inviting representatives from other LUGs to participate, if I'm not mistaken. Reality has it that France and Germany cooperate with respect to their fileserver, GUTenberg stimulated the various EuroTEXs to happen, and that TTN, the international newsletter appears.

[11] The BoD decided not to appoint a new coordinator.

and in sight

summer 93	TUG '93—A world-wide window on TEX—at Aston
fall 93	12th NTG meeting—(La)TEX User Environments—at Den Bosch (Océ)
	GUST, ukTUG (Ukraine),[12] and CyrTUG take off
spring 94	13th NTG meeting—(La)TEX, Metafont, and tools education—at Groningen (RUG)
spring 94	TEP94 workshop about Electronic Publishing and Digital Typography, Darmstadt 12–13 April (contact Mary Dyson: ltsdyson@rdg.ac.uk)
	GUST annual meeting, May
summer 94	TUG '94 Santa Barbara (Ca)
fall 94	EuroTEX 94 by GUST
	14th NTG meeting, in Belgium.
summer 95	TUG '95 Florida?
summer 96	TUG '96 Europe?

10 TUG

Since '89 the following aspects can be mentioned

- Steady, high-quality TUGboat
- Regular annual meetings (proceedings in TUGboat)
- Ample course offerings
- TUG metamorphosed into an International TUG
- Support disadvantaged/beginning LUGs, bursary fund
- BoD: from autocratic into democratic
- New resource guide
- New TTN
- Revived TEXnical council, and WG on multiple language coordination
- TEXHaX changed home, TEXMaG†
- Some WGs are thriving (Archives, Drivers), others are pending
- Knuth Scholarship awards are revived
- No TUG fileserver (But Labrea, Houston, Aston, Heidelberg, ...), CTAN
- New executive director, office moved (west coast), reduced staff
- Reduced number of members (from 4,500 to some 3,000)
- Reciprocal memberships with LUG's members
- TUG's shop (backcopies,[13] PD PC sets, TEXniques series, T-shirts, gadgets...)

TUG distributes among others the flyer '8 Great reasons to join TUG.'

11 TEX around the world: LUGs

DANTE is the biggest, some 2K members. GUTenberg is stable with some 500 members. Japan has a group of another .5K members. There are 5 Western European user groups (DANTE, GUTenberg, Nordic Group, NTG, ukTUG), and 7 Eastern/Mid European user groups (CSTUG, CyrTUG, Estonian TEX User Group, GUST, HunTUG, SibTUG, ukTUG (Ukraine)).[14] The LUGs of Mid and Eastern Europe promise growth. There have been activities in China and in the Mid-East too.

Activities are

- Organization of local meetings, EuroTEXs
- Various LUG bulletins appear
- Language specific issues are treated
- Maintenance and synchronization fileservers
- NTS (initiated by DANTE)
- lxiii project
- the total number of organized (La)TEX users increases steadily

12 NTG's highlights

Many good things have happened. Imagine NTG being absent and your highlights will come to mind. I hope that the items mentioned below will earn general agreement.

- Lively meetings with good speakers
- Information exchange via
  elaborate minutes and appendixes, our proud MAPS
  membership database printouts
  various publications
  various submissions to listserver and fileserver
  floppy service
  bulletin board
- 1st open NTG days; joint TEX-SGML meeting at Groningen
- Build up (inter)national contacts (participation BoD TUG)
- Cooperation with SGML-Holland, LUGs and TUG, (Dutch) scientific societies (Wiskundig Genootschap, CWI, AMS)
- Low-budget Advanced TEX course
- Information exchange with TUG and LUGs (Bulletins)
- Support financial disadvantaged LUGs, especially GUST
- Support lxiii
- TeX-NL listserver for anonymous help
- TeX-NL fileserver[15] (macros on demand)
- FGBBS (bulletin board)
- Dutch (standard/template) sty-files & Babel option
- Public domain hyphenation patterns

[12] To be founded officially in the Fall.
[13] With a discount for members.
[14] It is unclear to me whether the Rumanian users have organized themselves.
[15] Not to forget the fileserver of RUU, TUE and RUG.

- MAPS specials (courseware and PR set)
- PD PC sets (MS-DOS, Atari, Amiga)
- 4TEX document preparation workbench
- A sound financial reserve has been built up[16]

13 Future

It is difficult to grasp the main lines from the past, the more so with a prophesy about the future. Nevertheless, I estimate that TEX etc. will be around for some time to come, despite the commercial EP software, and the scientific workbenches.[17]

NTG can't do much better, given the volunteer-based organizational structure.

The NTS activity is good. Some have to provide for the bright ideas and do the implementation. For the moment, I see its role to increase awareness of the limitations of fully automated computerized typesetting.

Badly needed are user's guides along with the styles/formats supported by publishers, within a context so to say, in the spirit of the good examples: LATEX book, TUG styles, AMS Guides.
Also needed are the contributions from the community at large.

- Short term:
  Volunteers are wanted (MAPS styles, NTG's shop, proofing, HR,[18] . . .)[19]
  PD PC set via SURF
  Awareness of NTG by scientific societies
  Feedback/contributions from members
  'Education permanente'
- Remote:
  Rise in membership dues.[20]
  European sty-file? (e.g. EuroTEX proceedings.sty?)
  Specialization and intelligence of fileservers?
  European newsletter?
  European/international courseware?
  Joint activities with other users groups: lxiii, NTS, . . .
  More professional education: University courses in EP, . . .
- Beyond 2000:

NTG

↓

'Nieuwe Technologie Gebruikersgroep?'

↓

Production and Consumption
of Information by
the community at large

13.1 Dangers

TEXing is too complex.

My greatest concern is that TEXing is too complex. It is very difficult to fulfill your purpose with minimal mark-up, unless you are very, very modest in your typographical wishes. Compare your number of lines of marked up copy with the number of lines in print and you will notice the difference. And what about the trial-and-error runs when you are not satisfied with the result obtained via the used format?[21] Therefore, I consider (professional) education on the one hand, and user's guides on the other fundamental issues. Not to confuse with to get your results out. To achieve your aim in a simple and (cost-)effective way, and knowing your way in the complexity. How about that?

Sheer size.

My concern for NTG is paradoxically its size.[22] It might be the case that we will become too large for a volunteer-based user group, and too small for a professional one, that is with employed people. Not only 'Some friends gathered . . . ' but also '. . . groeiden wij in tal en last!' With a continuous growth we might also enter the phase of more work done by committee instead of the work done via the creative mandate style of working.

But, many hands can make the work a trifle. Realize and accept that when somebody else will do something it will always be done differently from the way you would have done it yourself. Macroscopically it does not matter, as long it is done good or better. Let us go for that!

---

[16] Thanks to the revenues of the courses, and the savings due to the hospitality received by companies to host our meetings, and thanks to the listserver and fileserver being for free.

[17] I for one expect TEX to be my formatter for the rest of my life, although I'll use whatever is appropriate for the job.

[18] 'Huishoudelijk Reglement' creation and acceptation.

[19] The real good ones may spread their wings and prosper within TUG.

[20] For the moment we are subsidized by various parties: use of network, meeting locations, fileserver. If this will change we have to pay more, and that means rise in membership dues. The main reason for keeping a substantial financial reserve is in my opinion to create time to react appropriately when changes happen, and to embark projects with some financial risk. Examples of the latter are Salomons low-budget course and courseware.

[21] We have two issues here: using (La)TEX with an—*as is*—format, and using (La)TEX with your modifications. The former is easy, and the latter hard and tiresome. I like to call the latter that TEX encoding is unusual.

[22] As with many things 'A strength is also a weakness.' Let us consider this concern for the moment as a luxury problem.

Be polite, respectful and communicate!

Furthermore, it can't be overestimated to be polite, respectful, and to communicate. Sound and constructive criticism is welcomed of course.[23] Always remember that the best way is to express your opinion, and to leave room for the other side to accept it or not. To build upon it or even neglect it. That is their freedom. It is difficult to maintain a good and diverse atmosphere, while adhering to the democratic principles. It is really so easy to offend or otherwise maltreat somebody—unintended of course—in the name of whatever. As each and every relation therapist will tell you: when a relation is on fire, communication is (involuntary) hampered! Keep the communication lines open and clear. Be careful and prudent. Don't 'Loop als een olifant door de porceleinkast.' But 'maak je van hart ook geen moordkuil.' As always it is a matter of the right balance. If not, your volunteers will flee away and you have had it.

Be realistic.

My concerns for the 'Future of TEX' is the lack of realism. Only Knuth is able and in a position to grant the quality we are after. So using TEX—essentially *as is*—is more or less guaranteed for ample time to come. With respect to the evolution we have to pay for what we need, as usual. But then we like to know what we are buying. This is not to be confused with stimulating each other in research. No, it is development that is hard if not impossible in a volunteer-based world, especially when we strive after top-quality; we all have to make a living. For the time being I would say 'Een vogel in de hand is beter dan 10 in de lucht,' next to the old adage 'Leven en laten leven.'
On the (La)TEXnical side I would prefer that we adhere less wishful thinking. An example on that is the wide-spread believe that in general switching from one-column format into two-coulmn format or vice versa can be done just by change of the style option. Not true. Even changing from TUGboat.sty into the TUG-proceedings.sty needs a significant amount of adaptation. More than just the mentioning of the correct style. In principle yes, in practice no.

Sub-optimization.

My concern with NTS and lxiii is that these concentrate too much upon the formatting issues. As I can see it the big fish is the real Information Technology accessible by the masses.

13.2 Directions tool development

As stated above the area of production and consumption of information by the community at large has just started. So TEX and the like are the start of a real new era.

In order to envision the direction the development of tools for EP might take, we have to realize what we are going to use it for, in other words we must be explicit of the life-cycle of publications. Can we expect revolutions in there? We are familiar with the hypertext idea, and I for one think that in this direction much multi-media applications will develop. Let us become a bit loose about the media of the publication parts, and abstract to the highest level, in order to find invariants.

The life-cycle of publications consists of the biological invariant: produce, consume and reuse.

If production needs special tools the consumer must use the corresponding 'reading' tools. This means that there is mutual dependency. Production is limited by what the consumer is willing to use, and the consumer is limited by what the producer will develop, and make available. This means that not only a technical factor is there, but also the human and the social factor.

Producing

Important factors next to the here-and-now production are: distribute (place), reuse (time), foresee and prepare the optional representations to choose from.[24] The factors form an orthogonal system. A diagram of the life-cycle is depicted below.

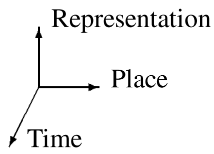

$$\begin{array}{ccccc} \text{Produce} & \longrightarrow & \text{Distribute} & \longrightarrow & \text{Consume} \\ \uparrow & & \uparrow & & \downarrow \\ \text{reuse} & \longleftarrow & \text{retrieve} & \longleftarrow & \text{store} \end{array}$$

In want for better SGML is there, as a (mental) production tool. It falls essentially short in that it can't account for the dynamical behaviour of documents.[25] Copy in computer memory can be changed on the fly.[26] Some

[23] We are no saints, we have had our share of the patronizing attitude already.

[24] The automatic transformation of one representation into another is too far away, still science fiction.

[25] At the moment the SGML parser is an extra to the production loop, which can easily be replaced by procedural mark up. Moreover, SGML parsers are not generally available, and I have not heard of ones in the public domain. Parsers and DTDs (document type definitions) cost money. Moreover DTDs vary. They are flexible. It is difficult to develop standard DTDs. Up till now there are no PD standard DTDs which are accepted by the users. See my earlier Cork paper on the issue. It is good to work with SGML on your mind, and TEX in your hands.

[26] For examples of the latter see NTG's Fun with TEX MAPS, especially Tutelaers' chess, and my plain bridge, to name but a few.

people allude to this as active documents. Deterministic tables for example can be typeset by programs, we don't provide explicit data for this copy anymore.[27]

The hard thing in this all is, however, the data representation, to have only one representation of the data and various processes for the transformations. The variant representations are not stored but created on the fly. I won't be surprised if the mixed form will show up, especially in near future.

Consuming

The demand of the consumer will heavily influence the production.[28] The developments will be guided by the dimensions: the human senses, the language variety, the media and the required flexibility in choosing the level of detail. Driven by social pressure, by what is needed to survive, to make a living.

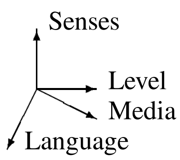

Senses	:	eyes, ears, tactile
Level	:	abridged, full, ...
Language:		English, Dutch, ...
Media	:	Paper, CD, ...

For formatting electronic copy there are many tools available today. (La)TEX, and all those others are there and when we like to use the copy electronically the consumer must know how to use the tools, and at least have a PC. This entails that computer literacy will take off.

(La)TEX

A conditio sine qua non for tools is the user-friendliness, next to the quality and stability. TEX is very strong with respect to the latter two issues, and falls short on the first one. How come? Could 'The-art-of-computer-program'-mer not account for this? No, of course not, he could and can! First the 'weakness.' TEXies get lost in the TEXbook, it is all there mixed up, even gurus have difficulties in looking up issues, despite its table of contents, index, and its electronic availability. (The latter can be searched by programmable editors.) The reason is that Knuth did not envision that this result of research in computer-assisted typography would be used by such a large community. He started the project because he needed better tools to continue publishing his magnum opus: The art of computer programming. As far as I can see it, he has been persuaded by TUG to pay attention to the use by the community at large. His reply: TEX 3.14..., and that the kernel is frozen, but that anybody can add additional layers on top, to suit the author, the publisher, and the typist, albeit with names different from TEX.

> Much needed therefore are simple and concise user's guides, and with respect to style developers a professional software engineering attitude.

The lxiii project promises many—if not all—solutions to our typesetting needs. Each and every NTG member likes this project to become a success, me included, there be no doubt about that. However, I'm personally doubtful whether we will ever get what is suggested, simply because it all has to be done by volunteers. I don't consider that realistic. Is there an alternative? I persoanlly use whatever is suited for the purposes. Within the TEX context I use the (l)tugboat styles. They are fine, flexible, although not perfect. They allow switching from TEX into LATEX and vice versa. Moreover they can be extended with independent tools, and more importantly they have been in production for a dozen of years. The needs of TUGboat authors have continuously led to fine-tunings. Other goodies are: they are understandable, take a user's guide, know-how about them is accessible, and last but not least they are maintained. For detailed arguments see my BLUes trilogy: Manmac, AMS, TUGboat.

For developments with respect to other tools I'm not in a position to say much.

13.3 Trends

- TEX's role: formatter[29]
- Increased self-publishing (email, fileservers, listservers)
- Computer literacy will take off, next to hypertext applications
- Electronic Production & Consumption
  - Photography
  - CD
  - TV/Radio, video
  - PC
  - Phone, fax, email
  - Holography
  - ...
- Increased involvement of linguists and behaviourists

with the functionalities

- Various inputs (o.a. voice, photography, ...)

[27] For examples on these issues see for example my Tower of Hanoi, and Bordered tables.

[28] The good old book will be with us for a long time to come, for its added values: the selection and creative composition of the material by the author, the typeset quality, next to the pleasant format. The solution to the problem of change are solved by the usual new editions for some to come.

[29] An unambiguous procedural mark-up tool, if you like. In the scientific world it might become—or perhaps is already—the lingua franca for scientific communication especially via the networks, because for scientists its power, next to the well-known quality, general availability, and stability are very beneficial.

- Diverse outputs (language, level, media and representation,. . .)

A good way to stimulate iteractivity—while doing a presentation—is to pose questions. For example: What do you think your working environment will look like in 2000 or beyond? What publishing tools will you be using? How do you think you will access (and store) information? What functionalities would you like to have at your finger tips? More concrete questions are: Will lxiii be available? What equipment will you use? Will tele-working spread?
I have for myself some answers to those questions. I'm more than happy to discuss these with yours.

13.4 The Gordian knot—a prophesy about IT

After One Year NTG I envisioned that eventually our name might be changed into New Technology Group,[30] because at that time already I was convinced that we should not sub-optimize, but get the priorities right within the appropriate and realistic context.

> For instance when a tool is so complex that it needs another couple of volumes to explain it properly, then there is something wrong.

Another sub-optmization is that we strive after top-quality of publications formatted by (La)TEX, and therefore we are completely out of balance with mapping the contents onto other media than paper.[31]

The place of (La)TEX in there?

Let us go back to the roots and make it really simple to use. In the mean time let us envision the appropriate context and get the priorities right. Investment in people can't do any harm, especially when strategically handled it might yield a real momentum.

13.5 TUG and LUGs

The past had it that TUG was the user group. Of late LUGs emerged and the questions about ordering caused some confusions. As I see it, what really matters is that the number of organized (La)TEX users is still increasing steadily. At the moment of writing I estimate that the organized users account for some 7,500. TUG's role is changing, however. I consider a federative organizational structure beneficial, with the exchange of information paramount and the cooperation attitude vital.

Of course it is very good to have TUGboat as the scholarly journal on the issue,[32] but it has its problems, if not for getting it cost-effectively out. Not in the least to the growth areas of the late-nineties, to those in financial disadvantaged countries for the time being. So some form of redistribution must be stimulated, acknowledging the source. How to finance TUGboat in that situation is a problem which must be faced and solved.

And what about METAfont?

NTG has not paid until now much attention to font development, nor exercised the virtual font concept. I expect this to happen in the coming years.

And what about literate programming?

We all had enough on our minds with LATEX and TEX during our first 5 years of existence. No much attention seemed to have gone to literate programming. For me the 'relational programming' approach—better know as Web-like—with some fancy navigation and logging, is by far superior to the classical hierarchical approach as required by the languages of the 60-ies. In this area much development can be expected. Recent projects are: Hypercode, and Igor of CMU.

Conclusion

The NTG has functioned very well, and is healthy. Let us give a big, BIG, very BIG hand to all of us, and our helpful friends.

The area of automated computer-assisted typography, EP and Information Technology in general, will be exciting areas for years to come. Join the party, hang on, and let's go for it.

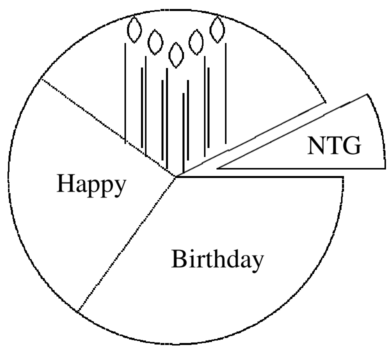

A piece of cake?

[30] Not to confuse with NTS.

[31] I like to compare this with playing bridge. In that game there are three phases: bidding, play and defense. In order to become a real good player all the three fields must be developed in balance. Furthermore, defense needs cooperation, and bidding a lot of understanding between the partners. Similarly within the (La)TEX world: cooperation and understanding are vital.

[32] Wait a minute, is it? Can it be? I mean we don't have a scholarly journal about FORTRAN issues to name but one language, do we? So be realistic.

Ik ben een leek en vrij van pijnlijk weten*

voorheen

'Het boek is een heel nuttig hulpmiddel'

Huib van Krimpen

10 juni 1993

Waarde toehoorders —

Het kost mij altijd enige moeite te *vertellen* wat ik duidelijk wil maken. Ik ben in het dagelijks leven een boekenmaker, iemand van het geschreven of gedrukte woord. Wat hier dus zo dadelijk volgt is heel letterlijk een *lezing*: ik ga een tekst die ik vantevoren heb opgeschreven aan u voorlezen. Geen ideale methode, maar een gevolg van de opdracht die mij is gegeven.

Om te beginnen moet ik een correctie aanbrengen op wat u in de agenda is beloofd. Toen uw secretaris mij overviel met zijn vraag om een 'werktitel' van mijn verhaal was mij nog volstrekt onduidelijk wat er eigenlijk van me verwacht werd. Ik verkeerde in de onjuiste veronderstelling dat ik 'het boek' moest verdedigen tegen een menigte computer-fundamentalisten. Als u dat weet, zal het u duidelijk zijn door welke overwegingen die eerdere werktitel was ingegeven. Waar het om gaat is — als er iets verdedigd moet worden — de typografie te verdedigen tegen mogelijke waanwijsheid van de computer en zijn adepten en anderzijds een aantal verlangens en problemen op uw bordje te leggen met het verzoek hiervoor oplossingen te bedenken die ons, typografen, kunnen bevredigen. Ik wil u daarom verzoeken die misleidende werktitel onmiddellijk te vergeten. In ruil daarvoor geef ik u een échte titel in de vorm van een citaat, een openingsregel van een gedicht van Albert Verwey — een dichter die eens, door een vorige generatie, heel hoog werd aangeslagen en die nu nauwelijks meer wordt gelezen — als hij niet spoorloos is vergeten. Merkwaardig is dat vaak geïsoleerde regels uit zijn alleszins ernstige poëzie een wat komische klank hebben gekregen. Zo ook deze die als titel voor dit praatje moet dienen:

Ik ben een leek en vrij van pijnlijk weten.

Dat moet u in uw context heel letterlijk opvatten: ik weet *niets* van computers. Ik bezit er ook geen en maak mijn teksten zonder tekstverwerker, heel primitief op een (electronische — dat wel!) schrijfmachine. Ik weet dat de tekstverwerker in sommige omstandigheden bepaalde voordelen heeft, bijvoorbeeld voor het invoegen van vergeten elementen of het schrappen van overbodigheden — al is voor dit laatste simpel doorhalen ook heel effectief.

Teksten worden gemaakt — ik had bijna gezegd: geschreven — door een auteur die in de hoop en verwachting verkeert dat anderen, laten we maar zeggen: de geadresseerden — die zullen lezen. De presentatie wordt geregeerd door een samenstel van regels, die we typografie noemen. Typografie is bijzonder belangrijk in een effectieve presentatie van teksten — van elk soort — aan lezers, al moeten we beseffen dat in het bijzonder de beoefenaars van de typografie het belang van hun eigen rol wel eens willen overschatten. Hoe dat zit, zullen we nog nader bespreken.
Iemand die de deur uitgaat om een boek te kopen, is niet van plan zich een hoeveelheid papier aan te schaffen: hij gaat een *boek* kopen. Met dat boek koopt hij ook geen typografie — hij koopt kennis of wijsheid of stichting of vertroosting of ontspanning of kunstgenot. Misschien zijn er nog wel meer motieven te bedenken, maar hieraan hebben we wel genoeg. Het is overigens denkbaar dat die koper tóch typografie koopt: wanneer hij een bibliofiel is die in het bijzonder in typografie is geïnteresseerd. Zoals we ook een bepaald gerecht zouden willen eten, niet omdat het voedzaam is, maar uitsluitend omdat we het lekker vinden.

1 Esthetiek

Typografie is een dienende bezigheid. Ik vermijd in dit verband bewust het woord kunst. Typografie is geen kunst, al betekent dat niet dat er geen kunst aan zou zijn.
Het is de taak van de typograaf de auteur te dienen zodat zijn tekst de lezer helder en duidelijk bereikt. 'I read you loud and clear' zegt een marconist, hoewel hij helemaal niet leest, maar gewoon hoort, maar die woorden 'loud and clear' geven ónze bedoelingen bijzonder duidelijk weer. Dat 'loud' moet overigens ook weer

*Lezing gehouden op de 10^e NTG bijeenkomst van 10 juni 1993 te De Bilt.

niet misverstaan worden: zo min als we in een gesprek onze partner hoeven toe te schreeuwen, hoeven we ook een tekst niet uit een nodeloos grote of vette letter te zetten.
De typograaf dient op soortgelijke wijze de *lezer* door hem in staat te stellen de betekenis van de tekst en de bedoelingen van de auteur tot zich te laten doordringen. Om die redenen is typografie geen kunst en daarom is typografie geen bezigheid die aanbevolen moet worden aan mensen met een artistiek temperament. In dit verband wil ik twee opmerkingen van collega's aanhalen: mijn collega Joost van de Woestijne die in een interview in feite over het hoofd van de interviewer zei: 'Wij zijn niet zozeer mooi-makers als wel netjes-makers,' en mijn Duitse collega Hans Peter Willberg, die stelde: 'Dat de esthetiek van het boek resultaat is en geen vooropgezet doel, wordt gewoonlijk niet beseft.'

Het is misschien overbodig deze meningen te citeren, maar ik vind het van enig belang, aan te tonen dat ik in mijn niet-artistieke opvatting van de typografie — en dan in het bijzonder de boektypografie, niet alleen sta.

2 Toegankelijkheid

De typograaf hoeft geen intellectueel of geleerde te zijn, maar hij moet wel een *lezer* zijn, iemand die weet wat een boek is en wat je er mee doet. Mijn collega Frank Blokland, die vanmiddag als laatste spreker het over de letter zal hebben, schreef onlangs in een artikeltje: 'Vormgevers schuiven met grijze vlakken, die bij nader inzien tekst blijken te bevatten. Het duurt soms even voordat de argeloze lezer dit ontdekt'. In deze schijnbaar onschuldige opmerking ligt een niet geringe hoeveelheid welgeplaatst venijn!
En op ongeveer dezelfde dag schreef Hub. Hubben in de *Volkskrant*: 'De eerste zin van de tekst op de achterflap van de Holland Festival Almanak luidt: 'Deze toegankelijke en royaal geïllustreerde almanak biedt uitvoerige informatie over het Holland Festival 1993.' — *Toegankelijk*. Wat de normaalste zaak van de wereld zou moeten zijn, wordt vermeld als ware het een extraatje waarmee de makers van de almanak de lezers een lol willen doen.' En een paar zinnen verder veroordeelt de schrijver 'de vormgeving waarbij de ontwerper meent een eigen circusnummer te moeten opvoeren, niet beseffend dat hij zijn toeren vertoont in de verkeerde tent'.
Juist doordat de computer als gehoorzaam hondje alle mogelijke kunstjes zonder moeite uithaalt, dreigt het gevaar dat de vormgever zich schuldig maakt aan wat Hubben 'zijn eigen circusnummer' noemt.

3 Van vlees en bloed

De boektypograaf besteedt vaak vele uren aan ogenschijnlijk heel onnozele routine-bezigheden. De computer, het gehoorzame hondje, lijkt bijzonder geschikt om zulke bezigheden van hem over te nemen. Ik kan u verzekeren dat het niet bijzonder amusant is pagina's op te maken van —- bijvoorbeeld — 38 regels van stroken die een ander aantal regels bevatten, en niet altijd hetzelfde aantal.
Vanouds tellen we die regels niet, we meten ze. Daarvoor moeten we dan wel lineaaltjes hebben met het juiste corps. En dan kunnen er nog dingen misgaan, doordat we ons tien regels vergissen: als we op strook 136 nog 25 regels over hebben. De bladzijde in kwestie mist dan nog 13 regels, en niet 23, zoals we in onze suffigheid dachten en aftekenden. De hele verdere opmaak is dus fout. Een vermijdbare fout? — Ongetwijfeld, maar vermijdbare fouten worden daarom nog niet altijd vermeden!
Ons gehoorzame hondje is tot die fout niet in staat. Het hakt de tekst in gelijke porties van 38 regels tot de dood er op volgt — óók als op de laatste bladzijde maar één regel terecht zou komen, die bestaat uit de — in die situatie volkomen zinloze — laatste lettergreep van een woord, bijvoorbeeld '-ven.' — doordat het laatste woord van de tekst 'gegeven' was. Zulke dingen gebeuren — ik heb het met eigen ogen gezien — en daar moet iets aan gedaan worden, door een typograaf/vormgever/ontwerper – noem hem of haar zoals u wilt — van vlees en bloed met deugdelijke open ogen. Zelfs dat gebeurt niet altijd.
Ik noem dit verschijnsel een 'super-hoerejong'. Ik neem aan dat u weet wat een hoerejong is: een uitgangsregel van een alinea als eerste regel van een bladzijde. Dat is slechte typografie, al eeuwen lang, en ik kan niet inzien dat de hedendaagse electronische hulpmiddelen, die oneindig veel vernuftiger zijn dan wat er ooit voordien is geweest, zo'n akkefietje niet aan zouden kunnen.
En dan bedoel ik natuurlijk niet zozeer die hulpmiddelen, maar de knappe koppen (en dat 'knap' meen ik oprecht!) die deze hulpmiddelen hebben bedacht en ontwikkeld.

4 Regels en berekeningen

Wat er bij het ontstaan en het uitroeien van een hoerejong aan de hand is, is dat twee van de spelregels, die we onszelf hebben opgelegd, met elkaar in botsing komen. Typografie is een enigszins neurotische bezigheid: we hebben met onszelf bepaalde regels afgesproken en daar mogen we niet van afwijken.
Eén van die afspraken betreft het aantal regels per pagina. Hoe die afspraak tot stand is gekomen, hangt van een menigte factoren af: ik moet in dit verband verwijzen naar hoofdstuk 14 van mijn '*Boek: over het maken van boeken*' (editie 1986) waar wordt uiteengezet door welke factoren deze beslissing wordt bepaald en waarom ze voor bijna elk werkstuk opnieuw moet worden overwogen.
Het aantal regels per pagina ligt vast; we houden ons aan die 38 waarvan daarnet sprake was. Een bijkomende afspraak houdt in, dat de eerste bladzijde van een hoofdstuk (of soortgelijk onderdeel) 28 regels zal bevatten.

Voorlopig gaat zowel het een als het ander goed, totdat op pagina 7 een hoerejong ontstaat. De allereenvoudigste oplossing is, dat we op pagina 1 geen 28 maar 29 regels zetten (dat ziet immers niemand!). En dan maar hopen dat er daardoor op een eerdere bladzijde geen nieuw hoerejong ontstaat. Door deze maatregel verhuist die uitgangsregel bovenaan p.7 naar de voet van p.6, waar hij geen kwaad meer doet. Maar zo zijn we niet getrouwd! We hebben die afspraken met onszelf niet gemaakt om ons er bij de eerste de beste gelegenheid niet meer aan te houden! We zullen dus een andere oplossing moeten vinden.
Wat we nu proberen is een korte uitgang ergens in te winnen. Het is heel goed mogelijk dat er ergens (liefst dicht in de buurt van het moeilijke punt) een alinea met een kort woord eindigt. Een letter of drie, vier is gewoonlijk wel op de vorige regel onder te brengen, zonder dat de woordspaties al te krap worden. (Ook weer zo iets: in onze instructie hebben we een minimum en een maximum vastgelegd voor de woordspaties. Die waarden luiden in eenheden, en het aantal eenheden (op het vierkant) is niet bij elk zetsysteem hetzelfde. We kunnen aannemen dat de minimum-waarde voor een woordspatie ongeveer 15% van het vierkant is.) Bepaalde opeenvolgingen van letters velen minder of eisen meer spatie: als een woord eindigt met een d en het volgende begint met een k, dan moet daar zeker meer wit tussen dan wanneer het eerste woord eindigt met een p en het volgende begint met een d. Om maar te zwijgen van een komma: vanouds was dat de eerste plaats waar een handzetter een woordspatie verkleinde als hij daar behoefte aan had.

5 Amerikaans alternatief

Mocht er geen enkele uitgang zijn die met vrucht kan worden ingewonnen, dan gaan we op zoek naar een alinea waarvan de laatste regel volloopt — liefst helemaal, desnoods zo goed als. We proberen nu een woord (geen al te lang woord!) uit te drijven. Daardoor wordt de tekst een regel langer en het dreigende hoerejong is afgewend. We moeten wel oppassen dat de woordspaties niet te groot worden: dat is eerder zichtbaar (en hinderlijk zichtbaar) dan eigenlijk te klein.
Het is denkbaar dat beide maatregelen onmogelijk zijn, bijvoorbeeld doordat de alinea's talrijk zijn, zodat door inwinnen of uitdrijven op een andere plaats een hoerejong ontstaat. Dan kan alleen het 'Amerikaanse' systeem redding brengen. Wat dat inhoudt, zal ik zo dadelijk uiteenzetten: we noemen het 'Amerikaans' omdat Amerikanen voor de boekdruk voornamelijk van vasteregel-zetmachines gebruik maakten en niet in hun eigen huis, maar bij een loonzetterij, die wel aan de andere kust gelegen kon zijn. Dan is er van inwinnen en uitdrijven (kortweg: verlopen) geen sprake. Dus loste men de problemen op door twee tegenover elkaar staande pagina's elk een regel langer of een regel korter te maken. Geen ideale methode, maar je moet maar moeten! Wij maken noodgedwongen met zetsel op film, dat zoveel minder flexibel is dan lood (althans lood in losse letters) niet zelden gebruik van deze noodoplossing.
Ik mag nu de vraag stellen of ons gehoorzame hondje in staat is zulke problemen op te lossen — zelfs als de baas hem aan de lijn houdt.
O ja, wat ook nog op een oplossing zou kunnen lijken is, de alinea's met wat wit van elkaar te scheiden. Door dat wit te variëren, moeten de moeilijkheden te overwinnen zijn. Als we aan de criteria van goede typografie en goed drukwerk willen vasthouden (en dat willen we, of we zouden ons over al die schijnbare futiliteiten niet druk maken) komt deze maatregel niet in aanmerking, omdat een van de criteria van goed drukwerk is, dat de druk 'in register staat' — d.w.z. dat de regels aan weerskanten van het papier precies tegen elkaar staan.

Van de 'knappe koppen' mag dus — hoop ik althans — verlangd worden dat ze oplossingen vinden om hoerejongen te verhelpen.

6 Hoofdpijn door voetnoten

Een ander probleem, dat zich vooral voordoet bij wetenschappelijke teksten, is de behandeling van noten. Noten zijn in alle omstandigheden vervelende elementen. Iedere boekverzorger annex redacteur zal er verstandig aan doen althans te proberen de auteur er toe te bewegen zoveel mogelijk noten om hals te brengen. Dat zal gewoonlijk niet lukken. Geleerde auteurs hechten er nu eenmaal aan bij alles wat ze 'in commissie' beweren zich te dekken door te vermelden op welk werk hun bewering berust.
Pagina's bestaande uit hoofdtekst en voetnoten opmaken is bewerkelijk en lastig en eist veel gereken. Als bijvoorbeeld het regeltransport van de hoofdtekst 13 pt bedraagt en dat van de noten 10 pt, moet allereerst worden berekend hoeveel tekstregels en nootregels een pagina vullen, hetgeen mede afhankelijk is van de hoeveelheid wit tussen tekst en noten. (Dat wit kan ook een lijn zijn: dat verandert het probleem niet wezenlijk.)
We nemen nu aan dat dat 'tussenwit' tenminste gelijk moet zijn aan één tekstregel, 13 pt dus. Uitgaande van onze reeds vaker genoemde 38 regels krijgen we dus bij één nootregel een wit van 16 pt en 36 tekstregels. Het andere uiterste is één tekstregel, 46 nootregels en een (redelijk groot) tussenwit van 21 pt. Het kost ons weinig moeite (en ons gehoorzame hondje ook niet) de overige waarden uit te rekenen. Maar dán komen de moeilijkheden pas! Wat doen we als het appèl voor een noot op de op drie na laatste regel valt en de noot zelf is wel tien regels lang? Ik zie er dan niet tegenop de noot te laten overlezen naar de voet van de volgende bladzijde. Maar desondanks is het in veel gevallen toch een kwestie van proberen, met voorlopige berekeningen, hoe die twee elementen in elkaar gezwaluwstaart moeten worden.
Lang geleden werd me eens door een softwaredeskundige gevraagd wat nuttig zou zijn in een grafisch programma. Ik noemde hem dit probleem en zijn antwoord was dat dat geen erg lastige opgave was. Doordat

zijn werkgever op dat ogenblik failliet ging of fuseerde of zoiets, was dat programma ontijdig weer van de baan en heb ik er nooit meer iets over gehoord. Gezien de gewoonlijk toegepaste methode van nootbehandeling moet ik aannemen dat deze 'niet bijzonder lastige opgave' nog steeds op oplossing wacht.

Want wat doet men? Men nummert de noten door per hoofdstuk of zelfs voor een heel boek en zet ze niet aan de voet van de bladzijde, maar aan het eind van het hoofdstuk in kwestie of aan het eind van het boek. Deze oplossing heeft bezwaren van drie verschillende soort: typografisch-esthetische, ergonomische en psychologische.

Esthetisch: als de noten in het werk enigszins talrijk zijn, leidt dat tot hoge nootnummers, zeker van twee, niet zelden van drie, en als *alle* noten in het boek worden doorgenummerd soms van vier cijfers. Zulke hoge nummers, op de gebruikelijke wijze als superieuren gezet, veroorzaken lelijke gaten in het zetsel van de tekst.

Het ergonomische bezwaar is tweeledig. In de eerste plaats moet de lezer zoeken waar al die noten nu eigenlijk staan, en om ze te raadplegen moet hij voortdurend heen en weer bladeren. Aangezien de lezer niet bij voorbaat weet waar een hoofdstuk eindigt, is een verwijzing naar waar de noten zijn te vinden (bij groeperingen per hoofdstuk) op zijn minst wenselijk.

Het psychologische bezwaar geldt vooral voor de 'bewijsnoten'. Wie een noot tegenkomt en die ergens achterin het boek vindt, en dan leest: 'Op.cit, p.311' of 'Evenzo Van Bemmelen, anders Hazewinkel' raakt gemakkelijk ge"ırriteerd. Hij heeft zijn lectuur van het hoofddeel moeten onderbreken en wordt vergast op een weinig belangrijke mededeling.

'Verklarende noten' hoeven wat mij betreft niet bij voorkeur als voetnoten geplaatst te worden, maar als we nu eenmaal de *voet*noot aanvaard hebben, is er weinig reden zulke noten ook niet als voetnoten te behandelen. In veel gevallen kunnen ze natuurlijk ook heel goed in de tekst worden verwerkt.

7 Merkwaardig afgebroken

Een ander interessant probleem dat blijkbaar nog niet bevredigend is opgelost, is de woordafbreking. Op zichzelf is dat niet zozeer een typografisch probleem, maar meer een redactioneel probleem, dat overigens ook weer een psychologisch aspect heeft. Wanneer we als lezer veel verkeerde woordafbrekingen tegenkomen, zal ons dat nauwelijks belemmeren in de lectuur, maar wel irriteren omdat de makers van het drukwerk in kwestie weinig respect tegenover de lezer tonen.

Het is wel duidelijk dat alle afbreekprogramma's in meerdere of mindere mate geregeerd worden door de eerste wet van Murphy: If it is possible for anything to go wrong, it will.

Een poosje geleden heb ik zonderlinge afbrekingen verzameld, voornamelijk uit NRC-Handelsblad en de Volkskrant. Ik vond er honderden en noteerde de vermakelijkste: een stuk of 25 in omtrent anderhalve maand. Deze oogst werd nog ingedikt tot zeventien, die belangstellenden gratis van me kunnen krijgen: ik heb er enige tientallen bij me.

Merkwaardig is dat er maar een paar echt *fout* zijn: de meeste zijn verdedigbaar, maar toch onjuist, hetzij doordat er een medeklinker te veel of te weinig naar het tweede stuk van het woord is gegaan, zodat er een komisch of scabreus woord is ontstaan. De andere 'correcte fout' is het gevolg van het afbreken van een samengesteld woord, hetgeen in de meeste gevallen alleen maar aanvaardbaar mogelijk is op de naad van de samenstelling.

Daar komen de zeventien:

`Bruid-staart:` geheel correct. De uitspreekbare medeklinkercombinatie is naar de tweede regel gegaan...

`Dienstpis-tool:` afbreking niet op de naad van de samenstelling. Een Duits afbreekprogramma zou pi-stool hebben gevormd.

`Extra-neus:` volkomen juist, maar door het komische effect onmogelijk.

`Faute-uil:` vergeeflijk — een Frans woord.

`Gek-neusd:` dit had goed moeten gaan als het principe van de 'uitspreekbare medeklinkercombinatie' was gevolgd.

`Gelegenheid-sexpositie:` De regel is correct toegepast volgens de spelregels, maar strijdig met de betekenis.

`Halfau-tomaat,`
`ham-mondorgel,`
`hen-nepplantage,`
`inko-mensontwikkeling:` deze woorden zijn alle het gevolg van niet afbreken op de naad van de samenstelling. Hetzelfde geldt voor de `microtek-tieten`. Deze is verwant aan het Franse verbod van een afbreking als *con-tribution*, omdat con een scabreus woord is.

`Pij-plasser:` hier is de regel correct toegepast op het verkeerde woord.

`Regen-tenhuis,`
`rijst-rooksignalering` en
`sponsorgel-den` zijn van het bekende type. Dat geldt ook voor `water-snood`. De oorzaak van de `tel-oorgang` is mij onduidelijk.

We mogen hieruit vermoedelijk de conclusie trekken, dat de gebruikelijke afbreekprogramma's onvoldoende uitzonderingen bevatten. De oorzaak daarvan — is mij gezegd — is gelegen in de hoeveelheid geheugencapaciteit die daarvoor nodig is. Verder wordt er kennelijk te weinig gebruik gemaakt van de verborgen divisie, die de voorkeursplaats voor een afbreking aangeeft, hetgeen zonder gevolgen blijft als het woord in kwestie niet hoeft te worden afgebroken.

Menigeen heeft de oplossing menen te vinden in het 'onuitgevulde zetsel', de 'ragged right composition', de 'Flattersatz'. Daarbij zet men dus met steeds gelijke

woordspaties: als de regel het volgende woord niet meer kan bevatten, wordt dat woord naar de volgende regel gestuurd. Overigens zijn er in dit opzicht twee opvattingen: óf men breekt in het geheel geen woorden af, óf men programmeert een minimum-lengte voor de regels en breekt zonodig wél af.
Van beide oplossingen ben ik geen voorstander. Deze zetwijze is in de jaren dertig met enige felheid gepropageerd door Eric Gill in zijn *Essay on Typography*. Zijn voornaamste argument was, dat de kleur van de gezette pagina egaler wordt doordat alle woordspaties even groot zijn.
Dat is op zichzelf waar, maar de ongelijke uiteinden van de regels verbeteren het uiterlijk van de pagina's niet. In het bijzonder het rugwit van de linkerpagina's heeft van de methode te lijden. Ik ben bovendien van mening dat het uitvullen, het even lang maken van alle regels, een karakteristiek ordenend principe van de typografie is. Het is trouwens een soort 'mode' de 'Flattersatz' toe te passen wanneer daarvoor geen enkel deugdelijk argument aan te voeren is.
Verdedigbaar en zelfs aanbevelenswaard is deze zetwijze wanneer men met zeer smalle kolommen te maken heeft, bijvoorbeeld met bijschriften van illustraties. Als er op een regel niet meer dan (gemiddeld) twintig 'letterplaatsen' zijn, zal men met uitgevuld zetsel met veel afbrekingen en bovendien met enorme gaten tussen de woorden te kampen krijgen. Er kan dan nog een interessante vraag rijzen of, als het bijschrift links van de illustratie staat, het aanbeveling verdient de regels ongelijk te laten *beginnen*, en als de tekst rechts staat, de regels ongelijk te laten *eindigen*.
Een methode die evenzeer moet worden ontraden en die vooral werd en wordt toegepast door Engelse en Amerikaanse krantezetters, is het spatiëren van hele regels wanneer er afbrekings- en uitvulproblemen ontstaan. Deze methode lijkt te zijn ingebouwd in veel DTP-apparatuur. Het kon natuurlijk niet uitblijven dat dit begrip ter sprake kwam. Ik wil er overigens niet nader op ingaan. Wat de gebruikers en beoefenaars moeten beseffen is dat ze, ondanks de mogelijkheden die de apparatuur biedt, geen typografie beoefenen. Aan veel werkstukken is te zien, dat ze dat wel denken.

8 Eenvoud

Het wordt langzamerhand tijd om tot conclusies te komen, als daarvan al sprake kan zijn. Ik heb de computer, zeer in het algemeen, ons gehoorzame hondje genoemd, dat braaf doet wat het geleerd heeft. Het beeld 'hondje' is eigenlijk niet helemaal passend: hondjes, ook gehoorzame hondjes, doen zelden iets nuttigs: hun ongewone daden beperken zich tot kunstjes, die vanouds op de kermis of in het circus worden vertoond.
In de boektypografie en, ruimer geformuleerd, bij het boeken-maken, moeten we ons vaak bezighouden met nogal stompzinnige taken, die niettemin met verstand en inzicht moeten worden verricht. Het gehoorzame hondje telt feilloos, terwijl wij, met een lineaal en potloodje, domme fouten maken.
Maar zodra het op *kijken* aankomt, laat ons hondje het afweten. Dan moeten *wij* hoogstpersoonlijk ingrijpen om iets te doen, dat misschien wel in strijd is met de strikte logica, die via de computer zo mooi zonder één afwijking kan worden toegepast. Goede typografie is in principe logisch, maar niet zó logisch of in het belang van de deugdelijkheid van het werkstuk moet daar wel eens van worden afgeweken: de hogere logica.
De legendarische Amerikaanse drukker DeVinne legde de principes van goede boektypografie omtrent een eeuw geleden vast in een titelregel:

The last thing to learn is simplicity

oftewel 'eenvoud wordt het laatst geleerd' — en een conclusie: als iemand, amateur of nieuweling in de typografie, denkt dat het maken van een goed sober boek een gemakkelijke bezigheid is, moet hij het maar eens proberen. Na een jaar zal hij droeviger en verstandiger zijn: 'a sadder and a wiser man.'

Wat dat betreft is er in die honderd jaar niets veranderd.